

Етномовна та національна ідентичність українських мігрантів (на матеріалі творчості Марини Левицької)

Галина Яроцька

Університет в Білостоку, Білосток – Польща
Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова, Одеса – Україна
g.iarotska@uwb.edu.pl; <https://orcid.org/0000-0003-4456-3852>

Etnolingwistyczna i narodowa tożsamość ukraińskich migrantów (na materiale twórczości Mariny Lewyckiej)

Hałyna Jarocka

Uniwersytet w Białymstoku, Białystok – Polska
Odeski Narodowy Uniwersytet im. I.I. Miecznikowa, Odessa – Ukraina

STRESZCZENIE. Przedmiotem niniejszych badań jest twórczość anglojęzycznej pisarki pochodzenia ukraińskiego Mariny Lewyckiej, która ukazuje złożoną dynamikę kształtowania się tożsamości językowej i narodowej jednostki w kontekście doświadczeń emigracyjnych. Celem analizy jest określenie, w jaki sposób dwujęzyczność, doświadczenie międzykulturowe oraz artystyczne ujęcie problematyki migracji kreują specyficzną formę hybrydowej lub wielorakiej tożsamości, łączącej ukraińskie dziedzictwo kulturowe z angielską mentalnością. W twórczości Lewyckiej odzwierciedlony jest konflikt pokoleniowy wśród emigrantów: starsze pokolenie zachowuje pamięć o Ukrainie jako o sakralnej przestrzeni przeszłości, podczas gdy młodsze pokolenie w pełni integruje się z brytyjskim społeczeństwem. Poprzez kontrast między tymi postawami autorka ukazuje, że tożsamość nie jest stanem statycznym, lecz procesem ciągłego wyboru między „swoim” a „obcym”. Wnioski z analizy wskazują, że fenomen twórczości Lewyckiej ma istotne znaczenie nie tylko w badaniach nad współczesną literaturą emigracyjną, lecz również dla rozumienia szerszych procesów globalizacji kulturowej, w ramach których kształtują się nowe typy świadomości narodowej. Jej teksty funkcjonują jako laboratorium refleksji nad tożsamością w świecie, w którym granice między narodami i kulturami stają się coraz bardziej umowne.

Słowa kluczowe: tożsamość narodowa, dwujęzyczność, tożsamość hybrydowa, migracja, komunikacja międzykulturowa, Marina Lewycka, tożsamość etniczna

Ethnic and national identity of Ukrainian migrants (based on the works of Marina Lewycka)

Halyna Yarotska

University of Bialystok, Białystok – Poland
Odesa I.I. Mechnikov National University, Odesa – Ukraine

ABSTRACT. The subject of this article is the work of Marina Lewycka, an English-language writer of Ukrainian descent, whose writing explores the complex dynamics involved in shaping an individual's ethnolinguistic and national identity in the context of the emigration experience. The aim of the analysis is to determine how bilingualism, intercultural experience, and the artistic interpretation of migration create a specific form of "hybrid" or multiple identity that combines Ukrainian cultural foundations with an English mindset. Her works reflect the conflict between generations of emigrants: the older generation preserves the memory of Ukraine as a sacred space of the past, while the younger generation is fully integrated into British society. Through this contrast, the article's author demonstrates that identity is not a static state but a process of constant negotiation between the "Us" and "Them." The findings indicate that Lewycka's phenomenon is significant not only for the study of contemporary migrant literature but also for understanding broader processes of cultural globalization, in which new types of national consciousness emerge. Her texts become a laboratory for rethinking identity in a world where the boundaries between nations and cultures are increasingly fluid.

Keywords: national identity, bilingualism, hybrid identity, migration, intercultural communication, Marina Lewycka, ethnic identity

Проблема взаємозв'язку мови, етнічної та національної ідентичності перебуває у фокусі уваги багатьох гуманітарних наук: соціології, соціальної психології, етнопсихології, соціолінгвістики тощо. Процес самовизначення, тобто зв'язок індивіда з колективним національним „Я”, що є ключем до формування національної ідентичності, породжує найбільше питань та сумнівів у вчених. На думку Петра Гнатенка, „у Європі нині відбувається ренесанс національної ідентичності. Це стосується також і України. Характерною особливістю цього процесу є зростання ролі етнічного фактору” [Hnatenko 2018: 165]. На думку Оксани Пухонської,

війна в Україні породжує не стільки зацікавлення власне цією країною, як увагу до екзистенційних проблем самосвідомості сучасної людини у світі. Саме у світлі цього явища спостерігаємо зростання інтересу до української національної пам'яті, а через неї й до ідентичності серед етнічних українців, предки яких із різних причин покинули Україну в період Другої світової війни чи після неї [Pukhonska 2025: 33].

У зв'язку з цим особливо актуальними є відповіді на запитання: у чому сутність української ідентичності? Чи можливо мати подвійну або множинну

національну ідентичність на індивідуальному рівні (наприклад, якщо йдеться про національну ідентичність мігрантів)? Як визначити національну ідентичність природних білінгвів? Чи існує гібридна національна ідентичність? На жаль, аргументованих відповідей на ці запитання ми досі не маємо. Проте, на нашу думку, поєднання психологічних, літературознавчих й лінгвістичних розвідок сприяють пошукам відповідей на такі питання.

Власне лінгвістична спрямованість у вивченні національної ідентичності безперечно затвердила неможливість існування її поза мовою, що, у свою чергу, визначило широкі перспективи досліджень у цьому напрямі та сприяло активізації інтересу до розгляду ідентичності в лінгвоперсонології та теорії міжкультурної комунікації за останні три десятиліття. Проблематика зв'язків мови і національної ідентичності надалі перейшла у стадію активного обговорення, у результаті якого з'явилася констатація тісного взаємозв'язку та взаємозалежності ідентичності та мови.

На мову як на визначальний чинник етнічної та національної ідентичності вказують майже всі дослідники національної свідомості та проблем ідентичності. Важлива роль національної мови в загальній структурі ідентичності визначає її статус, передусім як мови рідної – особливого засобу зв'язку між культурою й образом світу.

Щодо самоідентифікації, яка може виступати як предмет розгляду в соціології, психології, філософії, лінгвістиці та літературознавстві (див. праці Едварда Саїда, Ґаятрі Співак та ін.) і лінгвокультурології (див. роботи Анни Вежбицької, Ірини Голубовської, Володимира Кононенко та ін.), слід указати, що це поняття в літературознавстві активно розробляють у постколоніальних студіях, які, починаючи з 80-років ХХ ст. зосереджені на аналізі самопізнання особистості в процесі зіткнення двох культур. Ідеться також про мігрантів, які опинилися в чужому культурному й мовному просторі та, долаючи маргінальність, намагаються асимілюватися в новому середовищі. Велике значення надається мові, адже завдяки досконалому володінню мовою набагато легше асимілюватися та приєднатися до культурного простору країни, яка приймає. Якщо йдеться про друге покоління мігрантів, то маємо, вочевидь, природних білінгвів, які, зберігаючи певний зв'язок з рідною мовою та батьківщиною, опиняються перед проблемою національної самоідентифікації. Як зазначає Пухонська, „українськість для третього чи четвертого покоління емігрантів була у кращому випадку ритуальною: одяганням вишиванки, символічним відзначенням родинних свят тощо” [Pukhonska 2025: 32].

Ураховуючи все вищезазначене, ми зацікавились творчістю англійської письменниці, яка є білінгвальною особистістю, бо двома своїми рідними мовами вважає англійську та українську. Отже, об'єктом цього дослідження стала національна та мовна ідентичність письменниці Марини Левицької (1946–2025), яка є етнічною українкою, але її твори написані виключно анг-

лійською мовою. Предметом – проблема визначення національної та мовної ідентичності письменниці та персонажів її творів. Матеріалом – тексти творів англійською та переклади українською, а також інтерв'ю (англійською та українською), в яких вона висловлювалася щодо самоідентифікації.

У центрі художнього світу Левицької – проблеми міграції, ностальгії, історичної травми, асиміляції та комунікаційного непорозуміння між культурами. В останні роки в Англії було видано п'ять романів Марини Левицької – *Коротка історія тракторів по-українськи* (*A short history of tractors in Ukrainian*, 2005), *Два каравани* (*Two caravans*, 2007), *We are all made of glue*, 2009, *Various pets alive and dead*, 2012, *Добрий, Поганий та трохи Дурний* (*The good, the bad and the little bit stupid*, 2020), у яких розповідається про долю мігрантів з України, Польщі, Росії та інших країн у Великій Британії. У Сполученому Королівстві авторка отримала низку літературних нагород: премію в жанрі гумористичної художньої літератури Боллінгер Еврімен Вудхауса, була номінантом на Літературну премію для письменниць-жінок „Оранж” і премію Британської книжної асоціації „Письменник року”. Роман *Коротка історія тракторів по-українськи* був перекладений понад 40 мовами, серед яких, звичайно, й українська. Переклад українською першої книги авторки здійснив Олекса Негребецький (2013). У 2013 році вийшли переклади двох інших її романів українською мовою: *Різні домашні тварини: живі й мертві* (видавництво „Темпора”), *Два фургони* (видавництво „Факт”, переклад С. Пиркало).

Перший роман письменниці (*Коротка історія тракторів по-українськи*) був написаний на біографічному матеріалі, але містить чимало вигаданого, як свідчила сама М. Левицька. У цьому розумінні автобіографічні тексти слугують цінним джерелом для дослідження не тільки закономірностей побутування тієї чи іншої особистості, сприйняття автором мінливої дійсності, а й рецепцією культурно-історичних особливостей доби. По суті, це перший твір про сучасне життя української еміграції.

Автор критичної статті „Трактори” з невдалої історії не по-українськи Дмитро Дроздовський, зазначає: „...В англійській анотації до її (Левицької) книги написано, що, незважаючи на те що письменниця все життя мешкає у Великобританії, це, втім, не позбавило її від «досконального» знання «життя і традицій української громади в Англії»”. Беручи це під сумнів, він ставить таке питання: „Але ж чи може цей твір претендувати на належність до української культури, на знання української історії та психотипу?” Автор говорить про блискучі рецензії, нагороди, успіх, який мав її перший роман, натомість рецензія українського “експортного письменника” Андрія Куркова стоїть якось осторонь: „У романі українки Марини Левицької, що у Великобританії бестселер, співвітчизники письменниці виглядають сміховиськами... Одне слово, премією Вудхауз, здається, відзначили карикатуру на українців!” Повністю підтримуючи негативну оцінку Куркова, наприкінці відгуку

Дроздовський стверджує: „по-українськи Маємо **патологічно** (підкреслено Дроздовським) брехливу і відверто жахливу *Краткую історію тракторів по-українськи!*” [Drozdovskiy 2006].

Натомість, Левицька зазначає, що вона жартує також над британцями, сміється над їхнім бюрократизмом та снобізмом, однак читачі-британці її жарти про себе сприймаються скоріше як самоіронію, а не образу. Як справедливо зауважує Олена Підгрушна, істотним є й те, що

попри хвалені англійський здоровий глузд та стриманість у манері keeping a stiff upper lip, англійці так само не люблять, коли з них кепкують іноземці. Як, зрештою, і будь-яка нація. А зважаючи на те, що через весь роман проходить тема історії України, не дивно, що й тут авторка виходить із стереотипного бачення історії нашої країни англійцями. Левицька орієнтується на англійського читача, жартує над темами неприйнятними в українській культурі [Pidhrushna 2015: 95].

Отже, вона орієнтується на сприйняття роману саме англійцями, а не українцями.

Левицька відповідала, що якщо ця книга і є пародією, то передусім на її родину, адже вона є автобіографічна [Pyrkalo 2009]. На її думку, критика роману в Україні спричинена нездатністю українців адекватно сприймати сатиру зі сторони, страхом посміятися над собою, „вкоренілим занадто серйозним і претензійним ставленням до себе” [Desiateruk 2011]. Зі слів Левицької, „найгіршу рецензію в англійській пресі дав письменник Андрій Курков. Чесно кажучи, мене дуже розчарувало, що українці сприймають усе як особисту образу. Сподіваюся, вони зможуть запліщити очі на слово «по-українськи» в назві й побачать те, що варто побачити” [V Ukraini nareshti vydaly... 2013].

Є й такі звинувачення на адресу письменниці: „Левицька створила блискучий твір „на замовлення”. Хто „проплатив” антиукраїнський проект? Чи випадково саме російські видавництва налетіли на цю книгу найпершими, щоб якнайшвидше її перевидати?”; „Текст семантично та змістовно російсько орієнтований, на російських концептах, ба й про «українські трактори!»” [Desiateruk 2011]. Не менш жорстко висловилися про роман Левицької інші літературні критики. Критична спрямованість озвучена в самих назвах – „Трактори” з невдалої історії не по-українськи, Гидота по-українськи тощо:

Книга має ідеологічний характер з акцентом на тому, що це навіть „не пасквіль на українців, а свідоме маніпулювання текстом, історією, психологією. Це фальсифікація національної культури”. Проте зарубіжна критика звернула увагу як на одну з особливостей твору на те, що „зондування національної самосвідомості в романі дає справді глибинні результати” [Radutnyi 2007; Drozdovskiy 2006].

Претензії ідеологічного характеру, заклики пустити книгу в непам’ять викликали протилежний ефект – значне посилення інтересу до роману і читачів, і критики [Narivska 2011: 259].

Багато англійських читачів писали мені, щоб сказати, як цікаво їм було дізнатися про історію України, але з України я отримувала коментарі на кшталт: „Тут немає нічого нового”. Іноді українці навіть приходили на мої публічні лекції в Англії, щоб посперечатися зі мною. Можливо, це тому, що українці дуже націоналістичні, і я думаю, що зараз, коли вони більш помітні на Заході, вони очікують, що до них ставитимуться з більшою повагою. Вони думають: персонажі книги – зовсім не такі, якими ми хотіли б здаватися світу. Українці не хочуть, щоб Захід уявляв їх собі у вигляді жінки з величезним бюстом і старого, який втратив над собою контроль... [Moss 2007].

Отже, сприйняття роману британцями та українцями цілком протилежні. Можливо, однією з причин є та, що Марина Левицька дивиться на українців та Україну як британка: критично, прискіпливо, виходячи зі стереотипів, частково – британських, частково – застарілих, радянських, бо саме в той період її батьки залишили Україну.

В українському науковому дискурсі існує чимало праць, присвячених аналізу творчості М. Левицької. Дослідники вивчали засоби вираження вторинної мовної особистості на матеріалі її творів [Horytska 2013]. Наталія Волковецька здійснила порівняльне дослідження модифікацій ментальності на матеріалі творів Марини Левицької та Оксани Забужко. Науковиця дійшла висновку, що авторки подають ідентичність як діахронну, тобто таку, яка дозволяє людині „бути собою”, піднімаючися до рівня надособовості, при цьому зберігаючи в основі минуле (особисте, національне), цінності, ідеї, вірування (Микола Маєвський в Левицької), та як синхронну, яка змінюється відповідно до соціальних ситуацій, заставляючи людину підлаштовувати себе і свою сутність до нових умов, коли все зводиться і визначається лише критерієм „інструментального мислення” (Валентина в Левицької). На думку Волковецької, модифікація ментальності є невід’ємною ознакою кризи ідентичності в українському суспільстві [Volkovetska 2012].

Підсумовуючи результати досліджень творчості М. Левицької, можна зазначити, що проблема ідентичності авторки-іммігрантки та її білінгвальних героїв залишається відкритою. Це питання набуває особливої актуальності у зв’язку з масовими міграційними процесами в Україні, що спричинила російсько-українська війна. Перед багатьма мігрантами постає проблема, як зберегти свою мовну і національну ідентичність та при цьому інтегруватися в іншу культуру.

Кордони ідентичності найбільшою мірою оприявнюються в порівнянні з Іншим. Те, що сприймається як буденність у рідному просторі, викликає болісне усвідомлення інакшості в чужому та іншомовному середовищі, те риторіально й ментально віддаленому від покинутого дому. Межі власної ідентичності пізнаються через опозицію Свій / Чужий (той, хто не знає і не розуміє контекстів)» [Belimova 2025: 90].

У цій статті здійснено спробу – на прикладі Марини Левицької – вижити ознаки самоідентифікації письменників які опинилися в еміграції.

Маємо на меті знайти відповіді на такі запитання: чи насправді бікультурні, білінгвальні особистості, незалежно від їхньої етнічної приналежності, політичних поглядів та мови їхніх творів, намагаються у своїх мисленневих, художніх проєкціях повернутися на історичну батьківщину? Чи має письменниця подвійну мовну та культурну ідентичність? Яка з її ідентичностей є домінантною? Цікавим для нашого дослідження є аналіз її відповідей на запитання про самоідентифікацію, виходячи з того, що знаками етнічної та мовної тотожності можуть слугувати висловлювання про те, ким себе вважає людина, до якої спільноти вона себе уналежнює. Окремої уваги заслуговує аналіз мови персонажів, що відбиває мовні профілі українців-іммігрантів у романах Марини Левицької. Отже, **матеріалом** слугують як висловлювання самої Левицької щодо мови та національної ідентифікації, так і репрезентація мовних портретів персонажів (українців) її романів.

Задля більш глибокого та системного дослідження творчості двомовних письменників варто розглядати їх як вторинні мовні особистості – білінгви, що володіють не лише двома мовами, а й культурними стереотипами, концептуальними схемами, властивими обом культурам, що вербалізуються в усному та писемному мовленні, а якщо йдеться про письменників – у їхніх художніх творах.

Сучасні дослідники визначають білінгвізм як здатність володіти та користуватися двома мовами, одна з яких може бути рідною, а інша набутою, що важливо для комунікації. Білінгв одночасно володіє двома мовами і двома культурними системами [Zhabotynska 2018]. Проте, на нашу думку, складність та певні вади білінгва полягають у тому, що при умові офіційної одномовності суспільства він ніде не відчуває себе повністю своїм, стає т. зв. соціальним маргіналом. „Бездомність” або „планетарність” білінгва дозволяє розглядати його як людину майбутнього, як типового представника транскультури, або глобальної культури. Транскультура характеризується інтерференцією різних культур, що втілює в собі білінгв. Це підсилює його творчий потенціал, сприяє винаходу нової сполучуваності символів різних культур, а значить, створенню культури, яка ще ніколи не існувала. Свобода творчої особистості – загальна риса і глобальної культури, і транскультури. Людина в обох культурах може вибирати ціннісні орієнтири і формувати власну ієрархію цінностей. Утім, сьогодні для неї це є певний виклик, адже суспільство (часто з двох боків) визнає таку двомовність як ознаку маргінальності та гібридної ідентичності.

Світлана Жаботинська виокремила нейрокогнітивні чинники вживання мов білінгвальною особистістю, що безпосередньо пов'язане з поняттям домінантності мов, що існує як на соціально-політичному рівні, так і на індивідному. Вона вважає:

якщо в соціально-політичному плані домінантність асоціюється зі статусом мови як державної, то в індивідному плані домінантність є багатофакторним явищем, суть якого зводиться до того, що білінгв надає перевагу вживанню однієї з двох мов. Індивідна мовна домінантність не є сталою: вона може змінюватися з віком і залежати від соціальних контекстів [Zhabotynska 2018: 14–17].

Найбільш укоріненою є та мова, вживання якої вимагає від мовця найменших когнітивних (мисленнєвих і мозкових) зусиль [Zhabotynska 2018: 10]. Зміна індивідної домінантності мови (домінантної мови на субдомінантну, або навпаки, – довгостроковий, кропіткий процес. Дослідниця звертає увагу на те, що термін *рідна мова* є емотивно навантажений (принаймні в українському контексті) та не є науково зручним через його поняттєву розмитість: рідною мовою може бути мова родини, мова етнічної групи, до якої належить індивід, а також мова країни, де він живе. У деяких ситуаціях усі ці мови можуть бути різними [Zhabotynska 2018: 9].

Для Левицької, яка є природним білінгвом, першою домінантною мовою була українська, але згодом, у шкільні роки, українська мова поступово з домінантної перешла на позиції субдомінантної мови. Такий висновок можна зробити не тільки виходячи з її власних слів, але й з науково визначених чинників, як-от: соціальний контекст вживання мов, нормативність мов, уживаних у соціальному контексті, інтенсивність вживання та рівень володіння. Загалом, перебуваючи в англomовному оточенні, маючи високий соціальний статус у Британії (науковиця, викладач) тощо, білінгвальна особистість (зокрема Левицька), безумовно, обирає англійську мову як домінантну.

Як відомо, представники другого еміграційного покоління – т. зв. діти емігрантів – становлять окремий феномен. Виховання від початку в умовах міжнаціональних зв'язків призводило при переживанні та конструюванні їхньої індивідуальності до формування в них подвійної (а інколи і множинної) ідентичності. Не тільки сам факт звертання М. Левицької до проблем історії ХХ століття, але й кут зору на вітчизняне минуле та спосіб його подачі спростовують закиди в тому, що її твір не може претендувати на знання українських історії та психотипу. Прозу М. Левицької, як і інших авторів, що присвятили свої твори проблематиці самоідентифікації особистості в контексті двоїстої або маргінальної свідомості емігранта, характеризує звернення до таких понять, як „історична травма”, вигнання, культурна асиміляція, ностальгія за батьківщиною, самопізнання через усвідомлення власної ідентичності. „Левицька, – зазначала Світлани Пиркало, – не дуже приховує, що події досить щільно базуються на тому, що відбувалося в її власній родині. Тобто якщо вона й надто критична щодо когось, то понад усе – до себе й своїх рідних” [цит. за: Horbach 2020: 43]. Її сприйняття та інтерпретація української історії та сучасності настільки точні та природні, що здається, ніби вона ніколи не розривала зв'язків з Україною, хоча вперше їй вдалося

побувати там лише у 2005 році. На запитання кореспондента про цю поїздку Левицька відповіла: „Моє дитинство було українським, але, ставши дорослою, я ніколи не була особливо українкою. Приїхати в Україну означало для мене те саме, що вступити в своє дитинство” [Belei 2013]. Далі в інтерв'ю вона розказує про те, що „протягом багатьох років все, що я знала про Україну, ґрунтувалося на розповідях моїх батьків. Країна набула міфічних казкових рис, і коли я приїхала туди, то не була розчарована. Пейзаж був мальовничим, дуже сільським і незайманим” [Belei 2013]. Отже, вона не відчуває себе українкою, а приємні відчуття пов'язані зі згадуванням дитинства, розповідями батьків про батьківщину.

Відповідаючи на запитання інтерв'юєрів про свою національну ідентифікацію, Марина Левицька схильна вважати себе англійкою, хоча за походженням вона етнічна українка: „Я думаю, що це надмірне захоплення ідентичністю – дуже сучасна річ. [...] У нас у всіх є багато ідентичностей, які важливіші за нашу етнічну ідентичність” [Jude 2021].

Отже, проблема національної ідентичності Марини Левицької має подвійний характер: домінантною виступає британська ідентичність, тоді як українська зберігає статус субдомінантної, символічної та емоційно маркованої. Така модель ідентичності зумовлена особливостями мовної соціалізації письменниці як представниці другого покоління еміграції.

Головний герой роману *Коротка історія тракторів по-українськи* (2005) – 84-річний український інженер і поет Микола Маєвський. В основі образу – характер батька письменниці, Петра Левицького (1912–2008). Українець-емігрант Маєвський – ще недавно глава родини, батько двох дочок, та після смерті дружини в дуже похилому віці він покохав жінку, набагато молодшу за себе. Любовна історія Миколи Маєвського ускладнюється тим, що об'єктом його обожнювання стала жінка не з емігрантського середовища, а представниця нової хвилі оstarбайтерів, яка приїхала з Тернопільщини до Англії в пошуках не стільки заробітку, скільки можливостей облаштування райського життя для себе і сина шляхом уже відпрацьованим і простим – шлюбом із розрахунку. Такі відверті наміри викликали негативне ставлення до неї спершу з боку дочок, а потім і батька, який розчарувався в об'єкті свого кохання, що й стало причиною їх скандального розлучення.

Нова молода обраниця Миколи Маєвського Валентина родом з України, розмовляє українською, несе йому разом із собою частинку України. Це відчуває і його дочка Надія: „Він може розмовляти з ними (Валентиною та її сином) своєю рідною мовою. Такою прекрасною мовою, що кожен може стати поетом... Замість того щоб повертатися додому на Україну, Україна з'явиться до нього додому” [Levicka 2006: 26]. Розлучення з Валентиною і втрачені мрії про щастя пом'якшуються для Миколи Маєвського, як не парадоксально, появою її першого чоловіка, Дубова. У Дубові, який приїхав

до британського Пітербурга з Тернополя за своєю колишньою дружиною, він знаходить однодумця.

Саме образ Миколи Маєвського – джерело несподіваних комічних і абсурдних ситуацій роману. Але за оболонкою ексцентричності – великодушний романтик, талановитий винахідник, розумник, філософ і життєлюб, який зберігає вірність Україні всі роки вимушеного вигнання. Англійська мова Маєвського, за словами його молодшої дочки Надії, від імені якої ведеться розповідь (а в ній легко вгадується прототип – сама письменниця), „з ексцентричними наголосами та артиклями, але виконує свою функцію – англійська мова інженера” (*He always speaks to me in English, eccentrically accented and articulated, but functional. Engineer’s English*) [Levicka 2006: 15]. Надія ввібрала ліберальні погляди Британії, ходила на демонстрації і виступала проти війни, що, вочевидь, віддаляло її від батька, родини. Саме тому її „батько одного разу навіть відправився на вокзал чекати потяга до Росії (навіщо жити у Британії, якщо навіть його дочка – комуністка? Хотів він, бачите, саме до Росії!)” [Desiateryk 2011]. Спостерігаючи за тим, як його доньки віддаляються від цінностей родинного побуту за вже виразно помітною стіною нерозуміння, Маєвський пише книгу про історію тракторів, вбачаючи в них „сили світового життя”, до яких сам був причетний.

Особливу вагу варто приділити мовленню героїв. Це навіть не суржик, а покалічена суміш, перехарамаркана російська мова, бо з українською тут спільного мало, на думку українських критиків роману.

Мова і справді може видатись смішною та незграбною для росіян, оскільки це, по суті, – спотворена російська мова, якою в Україні ніколи не розмовляли. Та й фонетичні транскрипції для передачі мовлення російською мовою абсолютно не відповідають дійсності. Здається, це не пасквіль на українців, а свідоме маніпулювання текстом, історією, психологією. Це фальсифікація національної культури. Попри частотність подібних випадків, власне ця історія від Левицької виглядає дуже неправдоподібною та образливою [Drozdovskyi 2006].

Задля комічного ефекту М. Левицька використовує прийом створення мовленнєвих портретів емігрантів, серед яких українці, поляки, росіяни, які зазвичай погано володіють англійською мовою та роблять численні помилки. Серед помилок є насамперед типологічні, властиві усім носіям слов’янських мов, бо зумовлені граматичними та фонетичними розбіжностями. Зустрічаються також нетипові, випадкові помилки, притаманні окремим мовним особистостям, які тільки на початку шляху до засвоєння англійської мови. Така мовна суміш призводить до кумедних ситуацій, каламбурів, що між іншим свідчить і про почуття гумору авторки, її талант та вміння поєднати у своїй творчості два культурних простори – британський та український [Iarotska, Chikur 2025: 39].

Безглуздість помилок у вживанні слів героями – безперечно, блискучий стилістичний прийом Левицької, яка вважає „свій гумор одночасно і британським, і українським”. Деякі українські вкраплення в мові роману пов’язані найчастіше з мовними особливостями Миколи Маєвського: *auto ne prestijeskiy; cossacks – hard-working, hard-drinking Cossacks; the Cossack encampments; khutor (settlement); kolkhoz; kotletki; the Ukrainian kulaks; ‘lordovska keпочka’ (meaning ‘cap as worn by aristocracy’); NKVD; tak; ukrainian samohonka; vodka songs*. Характерним є висловлювання Миколи Маєвського в діалозі з Надією про роль мови: „«Тату, мова не має значення». – «Ні, навпаки, мова надзвичайно важлива. У мові концентруються не тільки думки, а й культурні цінності...»” [Levicka 2006: 139].

Одним з основних джерел гумору в романі М. Левицької *Коротка історія тракторів по-українськи*, на яке вказують іноземні критики, є піджин укрлиш, „[...] надзвичайна «змішана мова», гібрид англійської та української, завдяки якій у тексті з’являються чудові жарти та яка викликає гомеричний сміх” [Pidhrushna 2015]. Уживання українських лексем виконують важливу місію маркерів ідентичності героїв роману – Миколи Маєвського, Валентини, її сина Станіслава. Отже, особливості англomовної комунікації героїв-українців з романів М. Левицької – основний художній засіб, що створює сміховий ефект для британських читачів та ображає інколи українців.

М. Левицька вдається до обігрування українсько-англійської мовної мішанки, що спричиняє безліч труднощів при перекладі твору. Питання відтворення „мішаної мови” досить неоднозначне, адже коли в англomовний текст оригіналу вкраплюються особливості українського слововживання, то як бути з ними в перекладі, адже тут персонажі й так розмовляють українською? Ось Надія згадує, як розмовляла її мати: *She talked in her own DIY language – Ukrainian sprinkled with words like handheldblendera, suspenderbeltu, green-fingerdski* [Weretiuk 2016: 155]. Зрозуміло, що жінка, перебуваючи в еміграції, знайомилась із безліччю реалій, яких не було в неї на Батьківщині, тому й змушена була запозичувати іншомовні слова у свою рідну мову. Це нормальний процес мовної адаптації. Англійські читачі відчувають це, адже бачать у тексті знайомі слова, однак із слов’янськими флексіями *-ra, -tu, -ski*. О. Негребецький відтворює так: „Вона говорила своєю саморобною мовою – українською, побризканою словами на зразок **гендблендера, каспендер-бельта, ґардену**” та використовує вона стереотипи [Pidhrushna 2015: 93], притаманні англійському суспільству, а не українському, що призводить до того, що українського читача такий гумор не зачіпає, бо він його не розуміє. Власне, і не сприймає його як гумор. „Складність тут у тому, що сміховий ефект цілком залежить від фонових знань читачів”, проте перекладач має знайти оптимальні засоби, як передати у творі культурно-специфічні іронічні зауваження та гумористичні ремарки оповідачки, адже перекладач несе від-

повідальність за те, чи буде гумор сприйнятий так, як його сприймає носій мови оригіналу. Елемент, який в оригіналі провокував смішну гру понять, у перекладі перетворюється на ідеологічний випад проти суверенної країни і перетворюється на національну образу [Pidhrushna 2015: 95]. Однак сама Левицька вважає, що причина нерозуміння в тому, що в Україні існує тенденція сприймати себе надто серйозно, надто претензійно, що тут люди напружені, легко засмучуються, шукають ідентичність, замкнені в самих собі, дивляться більше на себе й бояться втратити обличчя [Desiateryk 2011].

Це стосується перекладу особливостей вимови персонажів – характерні українські вкраплення в англійському тексті мають на меті викликати сміх. В українському ж перекладі потрібно шукати інші шляхи їх передачі, орієнтуючись на те, з якою метою вони були використані авторкою. Однак на цей суб'єктивний чинник, що обмежує переклад, накладається й об'єктивний. Сприйняття гумору Левицької натикається на опір з боку культури-сприймача. Як уже зазначалося, частина гумористичного змісту роману не може бути адекватно передана українському читачеві саме внаслідок культурних та етнічних відмінностей між народами. Наголосимо, що Левицька орієнтується на англійського читача, жартує над темами, які неприйнятні в українській культурі. Перекладач правдиво відтворює зміст таких ситуацій, однак не може забезпечити передачу відповідного впливу на цільового читача. Очевидно, що у випадках, коли національне бачення певних предметів і явищ не збігається з поглядом на них інших народів, гумор передати неможливо. Прийнятне в англійській культурі стереотипне бачення мігрантів загалом та українців зокрема, яке й обіграє авторка, сприймається як образа для самих українців. І ці розбіжності не піддаються нівелюванню за допомогою перекладацьких трансформацій [Pidhrushna 2015: 96].

Часте використання українських і російських запозичень в англійському тексті роману стає причиною виникнення стилістичного контрасту як засобу створення комічного ефекту. У російських і українських вкраплень є й інша, не менш важлива стилістична функція. Вона пов'язана з процесом самоідентифікації українських героїв роману, особливо Миколи Маєвського.

Мовна поведінка, зокрема мовна гра, змішування англійської та української мов у тексті створюють комічний ефект, який виконує не лише естетичну, а й аксіологічну функцію: виступаючи маркером їхньої етнічної та національної само ідентифікації, він показує, як мова стає не тільки простором культурного непорозуміння, але водночас і способом самовираження. Використання українських слів, фраз, елементів суржику або „українсько-англійського піджину” формує у творах авторки своєрідну „мовну мапу” ідентичності. Цей прийом виявляє не лише гумор, а й трагічність роздвоєного світосприйняття людини, що одночасно належить двом світам. Використання українсько-англійської мовної мішанки, суржику та іншомовних вкраплень

створює ефект гібридної мовної свідомості, що відображає роздвоєність культурної належності та внутрішні ідентифікаційні конфлікти героїв [Iarotska, Chikur 2025].

Висновки

Таким чином, феномен поєднання мови та етнічної ідентичності полягає в тому, на нашу думку, що мова повинна вважатися не обов'язковим, а радше факультативним складником структури етнічної ідентичності. Національна тотожність постає не як фіксований етнічний маркер, а як процес постійного самовідтворення через комунікацію, пам'ять і творчість. Творчість Марини Левицької є художнім свідченням того, що національна приналежність у ХХІ столітті дедалі частіше є не генетично або територіально зумовленою константою, а актом свідомого вибору, що реалізується в мові, культурі й етичній позиції автора.

У статті здійснено комплексний аналіз національної та мовної ідентичності українських мігрантів на матеріалі творчості Марини Левицької. Доведено, що ідентичність у прозі письменниці не постає як стабільна та завершена категорія, а функціонує як динамічний, дискурсивно зумовлений процес, який формується під впливом міграційного досвіду, міжкультурної взаємодії та білінгвального мовного середовища. Мова постає не лише засобом зображення комунікативного непорозуміння між культурами, а й інструментом самопізнання, рефлексії та збереження внутрішньої цілісності особистості, через що герої Марини Левицької – „міжкультурні посередники”, носії множинної ідентичності, що перебувають у постійному процесі ціннісного та мовного самовизначення.

Марина Левицька, належачи до другого покоління емігрантів, є природною білінгвою, для якої українська мова стала субдомінантною, поступившись англійській як мові соціалізації та творчості. Водночас її твори насичені українськими етнокультурними кодами, спогадами про родинне минуле, мовними вкрапленнями, які зберігають зв'язок із рідною традицією. Це свідчить про наявність внутрішнього діалогу між двома культурними системами – британською та українською. Саме через цей діалог розгортається процес самоідентифікації, що є ключовим для всієї творчості письменниці.

Проаналізований матеріал дозволив отримати відповідь на питання: наскільки глибоким є зв'язок між мовою та ідентичністю і наскільки лінгвоорієнтованою є етнічна ідентичність українців-мігрантів? Також він допомагає визначити статус символічної функції мови (мова як етнічний символ), що свідчить про певну зміну мовних орієнтацій білінгвів-мігрантів. Доречно вважати національну ідентифікацію білінгвів-мігрантів подвійною: за анало-

гією з двомовністю, домінантною ідентичністю мігрантів, зокрема Левицької, випадає визначити англійську (британську), субдомінантною – українську.

References

- Belei L., *Doslidnytsia skladnosti, durosti y slabkosti*, Tyzhden, 7.07.2013, <http://tyzhden.ua/Culture/83083>
- Belimova T., *Dyskurs identychnosti v bizhenskomu romani Yevhenii Kuznietsovoi „Drabyna”*, „Studia Ukrainica Posnaniensia”, 2025, z. XIII/1, s. 81–96.
- Desiateryk D., *Maryna Levytska: Moi knyzhky bilshe hluzuiut z brytantsiv, anizh z ukrainsiv*, „Den”, 2011, no. 190, <https://day.kyiv.ua/article/ukrayintsi-chytayte/maryna-levytska-moyi-knyzhky-bilshe-hluzuyut-z-brytantsiv-anizh-z>
- Devereux G., *Essais d'éthnopsychiatrie Générale*, Paris: Gallimard, 1970.
- Douglas S.T., *Narrating identity: The impact of literary reading on storied autobiographical memory development*, doctoral dissertation, University of Alberta, 2019.
- Drozdovskiy D., „Traktory” z nevdaloi istorii ne po-ukrainsky, <https://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/179/41/>
- Hnatenko P., *Natsionalna identychnist ta istorychna pamiat*, „Hrani”, 2018, vol. 21, no. 10, s. 164–169, http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2018_21_10_22
- Horbach N., *Imaholohichna vizualizatsiia Ukrainy v romani M. Levytskoi „Korotka istoriia traktoriv po-ukrainsky”*, [v:] *Ukrainska literatura: problemy i perspektyvy*, ukł. O. Ohulchanska ta in., Melitopol: Vyd. MDPU, 2020.
- Horytska Yu., *Zasoby vyrazhennia vtorynnoi movnoi osobystosti v anhlomovnomu khudozhnomu dyskursi*, „Etnolinhvistyka. Linhvokulturolohiia”, 2013, no. 13, s. 157–161.
- Iarotska G., Chikur L., *Hibrydna identychnist ukrainskykh mihrantiv*, „MOVA”, 2025, no. 44, s. 35–42, <https://doi.org/10.18524/2307-4558.2025.44.343838>
- Jude A., *My interview with British novelist Marina Lewycka*, <http://www.englishinrussia.ru/blog/marina-lewycka-interview>
- Kurkov A., *Human traffic. Review of „A short history of tractors in Ukrainian” by Marina Lewycka*, 19.05.2005, <https://cutt.ly/tfUoiIS>
- Lechner D., *Eastern European memories? The novels of Marina Lewycka*, [v:] *Facing the East in the West*. Netherlands, eds. B. Korte, E.U. Pirker, S. Helff, Amsterdam – New York: Rodopi, 2010, s. 437–450.
- Levyts'ka M., *Korotka istoriia traktoriv po-ukrains'ky* [Short history of tractors in Ukrainian], Kyiv: Tempora, 2013.
- Lewycka M., *Short history of tractors in Ukrainian*, London: Penguin Publishing Group, 2005.
- Moss S., „Better late than never”. Interview with Marina Lewycka, „The Guardian”, 31.05.2007.
- Nahorna L., *Poniattia „natsionalna identychnist” i „natsionalna ideia” v ukrainskomu terminolohichnomu prostori*, „Politychnyi menedzhment”, 2003, no. 2, s. 14–30, http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2003_2_4
- Narivska V., *Pastoralno-idyllichne perezhyvannia svitu*, „Literaturna komparatyvistyka”, 2011, vyp. IV, s. 258–273.

- Pidhrushna O., *Spetsyfika perekladu humoru*, „Science and Education a New Dimension”, 2015, III (10), s. 92–96.
- Pukhonska O., *Indyvid – Rodyna – Natsiia*, „Studia Ukrainica Posnaniensia”, 2025, z. XIII/1, s. 31–47.
- Pyrkalo S., *Maryna Levytska: „Chomus isnuie ochikuvannia, shcho ukraïnski avtory maiut buty strashenno serioznymy”*, <https://www.umoloda.kiev.ua/number/1353/164/47703/>
- Pyrkalo S., *Maryna Levytska vpershe yide do Ukrainy*, 15.07.2005, https://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/story/2005/07/printable/050715_lewycka_ie_ukraine
- Radutnyi R., *Hydota po-ukraïnsky*, <http://knyhobachennia.com/?category=3&article=108>
- Rebrii O., Sysa Ya., *Natsionalni stereotypy yak problema perekladu*, „Visnyk KhNU”, 2022, no. 95, s. 44–51.
- Shum O., *Avtorskyi styl M. Levytskoi*, „Zakarpatski filolohichni studii”, 2022, no. 22 (2), s. 222–226.
- Sydorenko O., *Svii/chuzhyi prostir u romani Maryny Levytskoi*, „Filolohichni nauky”, 2019, no. 30, s. 53–56.
- V Ukraini nareshti vydaly svitovyi bestseler „Korotka istoriia traktoriv po ukraïnsky”, 10.07.2013, https://texty.org.ua/fragments/47060/V_Ukrajini_nareshti_vydaly_svitoviy_bestseller_Korotka-47060/
- Volkovetska N., *Dialoh mynuloho i suchasnoho*, „Naukovi zapysky”, 2012, no. 27, s. 133–135.
- Weretiuk O., *Identifying the Ukrainian: Marina Lewycka’s „A Short History of Tractors in Ukrainian”*, „Studia Anglica Resoviensia”, 2016, vol. 13, s. 154–164.
- Yarotska H., *Maryna Levytska yak bilinhvalna movna osobystist*, „Velyke i vichne...”: Mykhailo Fedosiiovych Hetmanets: materialy Vseukraïnskoi naukovoï konferentsii z mizhnarodnoi uchastiu (Kharkiv, 15–16 veresnia 2023 roku), Kharkiv: KhNPU im. H.S. Skovorody, 2023, s. 149–152.
- Zhabotyńska S., *Dominantnist ukraïnskoi movy v umovakh bilinhvizmu*, „Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina”, seriia: Inozemna filolohiia. Metodyka vykladannia inozemnykh mov, 2018, vyp. 87, s. 5–19.